

Проблеми територіального розвитку

УДК 338.49:316.422: 338.43: [332.122:338.43]

В.В. Борщевський, В.А. Чемерис

Модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону як чинник нарощування потенціалу сільських територій

Досліджуються особливості функціонування аграрного ринку регіону в контексті модернізації його інфраструктури. Основна увага акцентується на виявленні чинників та бар'єрів інноваційного розвитку виробничої, фінансової та інституційної інфраструктури аграрного ринку Львівської області з метою нарощування потенціалу її сільських територій. На цій підставі сформульовані висновки про те, що пріоритетним напрямом подальшого удосконалення інфраструктури аграрного ринку регіону в сучасних умовах є демонополізація економіки, децентралізація фінансово-бюджетної системи та лібералізація зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: модернізація, аграрний ринок, сільські території, фінансова інфраструктура, інституційна інфраструктура

У сучасних умовах пріоритетним напрямом інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону є стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції шляхом впровадження нових технологій. Насамперед це стосується підвищення ефективності використання наявного аграрного потенціалу відповідних регіонів на основі збільшення продуктивності праці в сільському господарстві, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, поліпшення якості та рентабельності тваринницької продукції.

На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання обмежується відсутністю необхідних зрушень у модернізації виробничої інфраструктури аграрного ринку, що знижує ефективність використання потенціалу сільських територій у більшості регіонів України.

Цій проблематиці присвячені численні публікації вітчизняних науковців, зокрема П. Гайдуцького, Ю. Губені, А. Гуторова, М. Ігнатенка, Т. Ломаченка, П. Музики, В. Россохи, П. Саблука, С. Тивончука, О. Шаповал, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін.

Водночас, окремі аспекти вказаної проблеми, зокрема пов'язані з висвітленням впливу інновацій у сільському господарстві на потенціал сільських територій і пошуком взаємозв'язку між цим потенціалом і рівнем модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону, залишаються вивченими не достатньо. Це зумовлює необхідність активізації наукових досліджень, спрямованих на виявлення резервів нарощування потенціалу сільських територій окремих регіонів нашої держави у контексті модернізації інфраструктури їх аграрних ринків, що і є метою цієї статті.

Насамперед, вказана проблематика є актуальною для західних областей України, в яких лівова частка сільського господарства концентрується

© В.В. Борщевський, В.А. Чемерис, 2014.

в господарствах населення, що ускладнює можливості модернізації інфраструктури аграрного ринку через недостатню фінансову спроможність значної частини його суб'єктів. Так, господарства населення, які не ведуть високотоварного виробництва, як правило, не можуть дозволити собі придбання дорогих сучасних матеріально-технічних засобів, інноваційного обладнання, мінеральних добрив тощо, які б дали змогу суттєво збільшити продуктивність праці та ефективність господарювання. Відтак, вони не мають і достатніх фінансових ресурсів та мотивації для інвестування в розвиток об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону.

Дослідники відзначають, що переважна частина вітчизняної та імпоротної техніки закупається господарствами населення на вторинному ринку і часто є такою, що вже відпрацювала свій економічно доцільний термін використання. Тому її подальше інтенсивне застосування у сільськогосподарському виробництві потребує значних витрат на підтримання в працездатному стані (запасні частини для ремонту техніки – особливо тієї, виробництво якої вже призупинено, виявляються у 3–5 разів дорожчими, ніж для техніки, що серійно випускається). Крім того, продавці, які поставляють на вітчизняний ринок техніку з вторинного ринку, не несуть жодної відповідальності за її сервісне обслуговування. Це суттєво ускладнює експлуатацію вказаних матеріально-технічних засобів, збільшує тривалість їх простоїв через поломки. У справному стані техніка підтримується за рахунок відновлюваних ремонтів, проте їх можливості з року в рік зменшуються, бо виходять із ладу базові компоненти конструкцій машин. Проблема ускладнюється відсутністю в регіоні належної сервісної інфраструктури, оскільки в період реформування відносин власності в АПК відбулися значні негативні зміни в системі сервісного забезпечення сільгосптехніки. Створена в дореформений період матеріально-технічна база ремонтно-сервісних підприємств, як правило, зруйнована, а більшість колишніх ремонтних підприємств припинили свою основну діяльність. Втрачено ремонтно-експлуатаційну базу колишніх колективних і державних сільгосп підприємств. Все це ускладнює проблему підтримання в працездатному стані техніки, рівень готовності якої у період напружених робіт становить 80–85% [3].

Відтак, занепад виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону обертається зниженням рівня технічного забезпечення сільського господарства, зумовлюючи його цілковиту невідповідність сучасним вимогам інноваційної моделі розвитку аграрної економіки. Одночасно відбувається виснаження потенціалу сільських територій, оскільки в структурі їх господарських комплексів продовжує домінувати аграрне виробництво. Це знаходить своє відображення у зниженні родючості земель та урожайності сільськогосподарських культур, деградації соціальної інфраструктури села, падінні продуктивності праці в аграрному секторі економіки, зменшенні ефективності виробництва як рослинницької, так і тваринницької продукції.

Крім того, звертає на себе увагу відсутність дієвих механізмів взаємодії агровиробників з дорадницькими та агроконсалтинговими службами, сервісними центрами, а також вищими навчальними закладами та науковими установами сільськогосподарського профілю. Відтак, низька продуктивність праці в сільському господарстві Львівщини відображає

недостатній рівень інноваційної спроможності більшості господарств населення регіону, зумовлений браком знань і навичок щодо сучасних методів організації сільськогосподарського виробництва, застосуванням застарілих агротехнологій, використанням переважно ручної праці.

У цьому контексті звертає на себе увагу і факт недостатньо ефективного використання наявних сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі. Так, у Львівській області у 2012 р. було засіяно менше 75% від загальної площі наявної ріллі, що є найнижчим показником з-поміж усіх областей Західного регіону України і майже на 10% менше, ніж у середньому у державі.

Неефективне використання сільськогосподарських угідь регіону значною мірою зумовлене відставанням рівня інноваційного розвитку інфраструктури його аграрного ринку, малоземеллям, а також складністю цілої низки механізмів процедурного характеру (наприклад, процедурами успадкування земель, передачі їх в оренду, отримання дивідендів на паї тощо). Експерти також наголошують, що майже чверть сільськогосподарської землі на Львівщині перебуває у власності осіб, які вже померли, відтак, доки спадкоємці не оформляють ці ділянки, їх не можна засівати [8]. Як наслідок, у регіоні зростає кількість і величина трансакційних витрат у процесі ведення сільськогосподарської діяльності, що знижує ефективність використання потенціалу сільських територій.

Крім того, гальмування розвитку аграрного сектора на Львівщині, як і в інших областях Західної України, часто зумовлюється низькою урожайністю багатьох сільськогосподарських культур і обмеженням продуктивності праці внаслідок наявних прогалин в інституційній інфраструктурі аграрного ринку. Насамперед це стосується недостатньої кількості дієвих дорадницьких, агросервісних, посередницьких та інших інституцій, спроможних забезпечувати підвищення ефективності функціонування аграрного ринку. Як наслідок, товаровиробники (особливо господарства населення) виявляються не здатними адаптувати на вітчизняний ґрунт достатньої кількості сучасних енерго – та ресурсозберігаючих технологій вирощування рослин, розроблених з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов регіону, інновацій у сфері тваринництва, нових методів організації аграрної праці тощо.

Недостатній розвиток виробничої інфраструктури аграрного ринку регіону призводить і до обмеження потенціалу сільських територій через використання переважно застарілої техніки, дефіцит мінерального живлення та біологічних особливостей сортів, нестабільність зерновиробництва в умовах необґрунтованого розміщення посівів озимої пшениці після нетрадиційних попередників (сосяшник, стерньові), порушення систем обробітку ґрунту, особливо передпосівного, а також у зв'язку з проведенням сівби насінням низьких репродукцій, завищенням норм висіву, порушенням строків сівби, недовнесенням добрив та sproщуванням інших агротехнічних заходів [9].

Таким чином, модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону здатна забезпечити підвищення рівня та якості матеріально-технічного обслуговування сільськогосподарських виробників (особливо господарств населення), їх інформаційно-консалтингового супроводу, в тому числі шляхом удосконалення взаємного координування

діяльності при виборі пріоритетів аграрної спеціалізації. Крім того, вказана модернізація може виступати джерелом формування сучасних каналів дистрибуції сільськогосподарської продукції, як у межах регіону, так і на міжрегіональному та міжнародному рівнях. До того ж, підвищення ефективності функціонування інфраструктури аграрного ринку регіону сприятиме поширенню в його межах процесів трансферу інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і відгодівлі тварин, імпорту високотехнологічного обладнання і сільськогосподарської техніки, а також сучасних мінеральних добрив і засобів захисту рослин.

Це позитивно відіб'ється на ефективності використання потенціалу сільських територій регіону та на його подальшому нарощуванні шляхом підвищення урожайності сільськогосподарських культур та розвитку тваринницької галузі, яка традиційно займає вагоме місце у сільському господарстві Західних областей України (особливо на передгірних і гірських територіях Карпатського регіону). Адже сьогодні низька продуктивність молочного та м'ясного скотарства в цих областях зумовлюється передусім високим ступенем трудомісткості та недостатнім рівнем механізації основних технологічних операцій при виробництві молока і м'яса, недосконалою структурою та погіршенням відтворення стада, слабкою кормовою базою та низькою якістю кормів, занепадом племінної справи.

Більшість із вищеперелічених проблем можуть знайти своє вирішення саме в контексті розбудови та модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону. Адже удосконалення інфраструктурного забезпечення на основі застосування сучасних технологій дасть змогу підвищити рівень координованості агровиробників регіону між собою, в тому числі через налагодження ефективних взаємодій між господарствами населення, фермерами, сільськогосподарськими підприємствами, а також агросервісними та дорадницькими службами, посередниками, що діють на аграрному ринку, вищими навчальними закладами та науковими установами аграрного профілю.

Насамперед це стосується розвитку виробничої інфраструктури села. Адже через дрібнотоварний характер виробництва переважної частини сільськогосподарської сировини в регіоні створився дефіцит достатньої кількості сучасних, належним чином оснащених, складів, комор, елеваторів, забійних пунктів, агросервісних центрів, ветеринарних клінік, служб захисту рослин тощо. Особливо гостро ці проблеми постають у контексті потенційного поглиблення європейської інтеграції нашої держави та перспективи створення зони вільної торгівлі з ЄС. У цьому зв'язку слід звернути увагу на посилення ризиків майбутнього витіснення з ринку значної частини дрібних товаровиробників, насамперед із числа тих господарств населення, які виявляться не готовими впроваджувати інновації, що їх потребує сучасний аграрний ринок.

Не менш актуальною є проблема розвитку фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону, яка у своєму нинішньому вигляді значно обмежує можливості ефективного використання ресурсного потенціалу його сільських територій. Так, високий рівень бюджетно-фінансової централізації унеможливорює диверсифікацію форм та методів залучення

фінансових ресурсів у сільське господарство, насамперед іноземних інвестицій. Це призводить до суттєвого здорожчання кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників, браку обігових коштів у суб'єктів аграрного ринку регіону. Результатом дефіциту фінансових, а відтак й інвестиційних ресурсів, стає недотримання технологій вирощування основних сільськогосподарських культур, надмірне виснаження ґрунтів, зниження урожайності в рослинництві через неможливість внесення достатніх обсягів мінеральних добрив.

Тому модернізація фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону повинна здійснюватися передусім на засадах децентралізації бюджетних ресурсів та збільшення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад.

У цьому контексті ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток аграрного сектору та їх раціонального використання. Від її розв'язання залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва як у регіоні, так і в державі загалом. На думку багатьох дослідників, інвестиційний дефіцит, зумовлений відсутністю розвиненої фінансово-кредитної інфраструктури та перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, що обертається високим рівнем зношення матеріально-технічної бази аграрного виробництва та низькою інвестиційною привабливістю окремих сегментів аграрної сфери, – є фактично основною перешкодою для активізації інноваційного попиту товаровиробників [5, с. 166].

Вітчизняні науковці відзначають, що в сучасних умовах для поліпшення кредитного забезпечення сільгоспвиробників необхідно створити адекватну ринкову кредитну інфраструктуру з обслуговування учасників аграрного ринку регіону. При цьому до неї повинні входити не лише комерційні банки, але й Аграрний державний банк, кредитні спілки, кредитні кооперативи, кооперативний банк та спеціальний кредитний Фонд [7].

Результати досліджень показують, що перспективи для подальшого розвитку м'ясопродуктового підкомплексу регіону мають насамперед ті ферми, де утримується не менше 100 голів худоби на вирощуванні й відгодівлі. Для досягнення беззбитковості виробництва яловичини середньодобовий приріст великої рогатої худоби в цих господарствах (кооперативах) повинен становити не менше 700 г. Це доволі високий рівень продуктивності, якого у 2011 р. у Львівській області досягли лише 10% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств [12].

Крім того, модернізація інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті підвищення ефективності функціонування його м'ясо-молочної галузі повинна орієнтуватися на розвиток ветеринарних служб, удосконалення систем контролю якості молочної та м'ясної сировини, впровадження інновацій у сферах транспортування, зберігання та збуту м'ясо-молочної продукції, створення дієвих мереж агроконсалтингу та дорадництва, підготовки висококваліфікованих кадрів для галузі тваринництва.

У наукових працях окремих авторів акцентується увага на тому, що, зважаючи на значне переважання господарств населення в загальному обсязі виробництва молока в областях Західного регіону України,

назріла нагальна потреба у формуванні нової системи його заготівель. Зокрема, висловлюються слушні пропозиції про доцільність розвивати спеціалізовану заготівлю молока за такими схемами: «товаровиробники – сільські приймальні пункти – куцові спеціалізовані пункти приймання молока – районний молокозавод»; «товаровиробники – сільські приймальні пункти – спеціалізовані заготівельні кооперативи (аграрне підприємство) – районний молокозавод». Слід погодитись із точкою зору, що вищенаведена форма заготівель є доволі перспективною, особливо в умовах конкурентного середовища, коли приміські (районні) молокозаводи на третину і менше забезпечують виробничі потужності сировиною, працюючи на межі банкрутства. Вона дасть можливість молочній промисловості регіону зберегти приміські молокозаводи, їх засоби виробництва, виграти час для проведення модернізації та структурних змін на підприємстві, а головне – сприятиме зайнятості сільського населення [11].

З метою підвищення товарності тваринницького сектора регіону в контексті нарощування потенціалу його сільських територій необхідно першочергову увагу приділити модернізації інституційної та маркетингової інфраструктури регіонального аграрного ринку. Насамперед, це стосується розширення мережі агросервісних і дорадницьких служб, оптових ринків, агроторгових домів, які зможуть надавати виробникам сільськогосподарської продукції не лише торговельно-збутові послуги, але й виступати інвесторами у розвиток транспортної інфраструктури села, підвищення якості його людського капіталу, впровадження інновацій в аграрному секторі економіки.

Важливим напрямом удосконалення інституційної інфраструктури аграрного ринку регіону, з погляду перспективи нарощування потенціалу сільських територій, є розширення кооперативного руху як у середовищі виробників сільськогосподарської продукції, так і у сферах збутової та фінансової діяльності.

Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що підходи, які домінують сьогодні в практиці державного управління, орієнтовані передусім на адміністративне та фінансове стимулювання сільськогосподарської кооперації з боку регіональних органів влади і не можуть дати очікуваного ефекту, оскільки ігнорують базові принципи функціонування ринкової економіки. Натомість, реальна сільськогосподарська кооперація може розвиватися лише в умовах здійснення демонополізації усіх ланок економічного механізму та формування сприятливого інвестиційного клімату для розвитку підприємницького середовища на селі. Це стосується як самого власне сільського господарства, так і суміжних із ним секторів економіки: сфери заготівель, послугової діяльності, легкої та переробної промисловості, транспорту, зв'язку тощо.

Разом із тим, поширення кооперативного руху, який може сприяти об'єднанню господарств населення, що переважають на сільських територіях Львівської області та Західного регіону України, у великі товарні господарства (кооперативи) з подальшим їх виходом на зовнішні ринки Європи та світу, як це мало місце у першій половині ХХ ст., має відбуватися в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності України. В першу чергу це стосується виконання умов, передбачених Угодою про Асоціацію з ЄС, в тому числі щодо створення зони вільної торгівлі, яка дасть

можливість вітчизняним сільгоспвиробникам підвищити рівень власної конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Крім того, розвиток сільськогосподарської кооперації та об'єднання значної кількості господарств населення у великі виробничі та споживчі кооперативи в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності України може виступити потужним каталізатором адаптації на вітчизняний ґрунт світової практики створення та поширення сучасних елементів інноваційної інфраструктури, насамперед аграрних кластерів, агро-індустріальних та агро-технологічних парків тощо. Вони покликані стати потужним важелем модернізації інноваційної інфраструктури аграрного ринку регіону, одночасно виступаючи важливим засобом нарощування потенціалу його сільських територій.

У подальшому наукові дослідження, пов'язані з виявленням резервів модернізації інфраструктури аграрного ринку регіону в контексті нарощування потенціалу сільських територій, доцільно концентрувати саме у площині виявлення перспектив кластеризації та удосконалення інноваційної інфраструктури аграрної економіки в Західному регіоні України. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує окреслення пріоритетних напрямів поширення сучасних кластерних утворень, бізнес-інкубаторів, наукових парків та інших осередків інноваційної економіки у межах господарських комплексів сільських територій регіону. Крім того, важливе наукове значення матиме виявлення їх потенційного впливу на розвиток соціальної та інженерної інфраструктури села, якість людського та соціального капіталу сільських територій, ефективність функціонування господарств населення тощо.

Список використаних джерел

1. Валова продукція сільського господарства України за 2012 рік : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 25 с.
2. Валова продукція сільського господарства України за 2011 рік : статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України 2012. – 18 с.
3. Грицишин М.І. Матеріально-технічне забезпечення агровиробництва / М.І. Грицишин, В.О. Шейченко, В.П. Диковицький. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/machines/4029-materalno-tehnchne-zabezpechennya-agrovirobnictva.html>.
4. Демчишин А.М. Родючість ґрунтів орних земель Львівської області та оцінки їх вартості / А.М. Демчишин // Розвиток сільських територій. Земельна реформа : зб. наук. праць. – Львів : СПОЛІОМ, 2012. – С. 55.
5. Жидяк О.Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект / О.Р. Жидяк // Економіка: реалії часу : електронне фахове видання. – 2012. – № 2 (3). – С. 165-168.
6. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2010, 2011 і 2012 роках. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Ковалів В.М. Реформування кредитної інфраструктури з обслуговування сільського господарства / В.М. Ковалів. – Режим доступу : <http://www.viem.edu.ua/konf5/art.php?id=0803>.

8. На Львівщині пустує 150 тисяч гектарів сільськогосподарської землі, зокрема і через проблеми з оформленням оренди. – Режим доступу : http://jeybud.com.ua/index.php?item=articles&d_id=2&sub=5012.
9. Попов С. Причини недобору зерна / С. Попов, Н. Рябчук, С. Авраменко, М. Цехмейструк. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/1477.html?ed=78>.
10. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2012 року : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 53 с.
11. Солошонок А.Л. Молочна промисловість Західного регіону України / А.Л. Солошонок, Л.В. Якубець. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum /Pav/2010_17/17-13.pdf.
12. Яців С. Перспективи розвитку м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах регіону / С. Яців. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum /Ae/2012_3-4/files/12yaseor.pdf.

Борщевский В.В., Чемерис В.А. Модернизация инфраструктуры аграрного рынка региона как фактор наращивания потенциала сельских территорий.

Исследуются особенности функционирования аграрного рынка региона в контексте модернизации его инфраструктуры. Основное внимание акцентируется на выявлении факторов и барьеров инновационного развития производственной, финансовой и институциональной инфраструктуры аграрного рынка Львовской области с целью наращивания потенциала её сельских территорий. На этом основании сформулированы выводы о том, что приоритетным направлением дальнейшего совершенствования инфраструктуры аграрного рынка региона в современных условиях является демонаполизация экономики, децентрализация финансово-бюджетной системы и либерализация внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: модернизация, аграрный рынок, сельские территории, финансовая инфраструктура, институциональная инфраструктура.

Borshchevskyy V.V., Chemerys V.A. Modernization of the agricultural market infrastructure in the region as a factor of the rural areas potential increasing.

Special features of functioning of the region agricultural market in the context of modernization of its infrastructure are investigated. The main emphasis is placed on identifying factors and barriers of the innovative development of production, financial and institutional infrastructure of the agricultural market of the Lviv region aimed at the rural areas potential increasing. On this basis the conclusions are formulated that the priority directions for further improvement of the agricultural market infrastructure of the region under the modern conditions are demopolization of the economy, decentralization of the financial and budgetary system as well as liberalization of the foreign economic activity.

Key words: modernization, agricultural markets, rural areas, financial infrastructure, institutional infrastructure.

Надійшло 03.02.2014 р.